

No trixésimo aniversario do Clube Espeleolóxico Maúxo

Tereixa Otero Dacosta & Xavier Groba González

Autor para correspondencia: xavgroba@gmail.com

Como citar este artigo: Tereixa Otero Dacosta & Xavier Groba (2022). No trixésimo aniversario do Clube Espeleolóxico Maúxo. *Revista Estudos Miñoráns* 22: 59-73

Resumo:

O día 4 de outubro de 2022 cumpríronse trinta anos da sinatura da acta de fundación do Clube Espeleolóxico Maúxo. Co gallo deste aniversario, presentamos unha análise das liñas de traballo que definen esta asociación científico-deportiva sen ánimo de lucro e un resumo con algúns dos principais proxectos desenvolto nos subterráneos estudados e territorios onde se localizan; entre os que ten un especial realce o Val de Miñor.

Palabra chave: Maúxo, espeleoloxía, asociacionismo.

Summary:

On October 4, 2022, it was thirty years since the signing of the foundation act of the Maúxo Caving Club. In this anniversary, we present an analysis of the lines of work that define this non-profit scientific-sports association and a summary with some of the main projects developed in the studied undergrounds and territories where they are located; among which the Val de Miñor has a special highlight.

Key word: Maúxo, speleology, associationism.

Introdución

O motivo polo que en 1992 se creaba o que xa daquela era o terceiro *espeleoclub* con enderezo social en Vigo, é doado de explicar. Respondeu á inxerencia dun grupo de mozos e mozas de vinte e poucos anos de idade que, máis alá de querer practicar a espeleoloxía como deporte aventura, levaban dous anos coa exploración científica dun tipo de covas que, na altura, non eran consideradas¹. Como é sabido —aínda hoxe hai quen insiste no erro— por aqueles anos víñaselle a dar creto á hipótese que coidaba que non podían existir subterráneos de mérito en granitos ou rochas semellantes, como o gneis. A teima de estudar este pseudocarst, en concreto as covas do Folón (Coruxo) e a súa paisaxe in-

mediata², ocasionou que, logo de preparar os trámites legais, se asinase a acta fundacional do que, de primeiras, se denominou “Clube de Espeleoloxía Maúxo”³.

Cando, avanzado 1993, recibimos aprobados os estatutos, e as primeiras licencias deportivas pola Federación Galega de Espeleoloxía, FGE —da que formamos parte—, o *Clube* contaba con dezanove persoas asociadas⁴. Nunca

1 O precedente directo do CE Maúxo foi o equipo de investigación espeleolóxica informal que comezou a exploración das ignoradas covas do Folón en 1990. Estaba formado por Elena Fresco Barbeito, Patricia Fresco Barbeito, Miguel García García, Pablo Cardoso González, Manuel Otero, Víctor Rivas, Marcos Vaqueiro Rodríguez e José Antonio Vázquez Domínguez.

2 Un segundo antecedente do *Clube Maúxo* foron as actividades de estudo arqueolóxico da zona comprendida entre Coruxo, Oia, Saiáns, Priegue, Camos e Chandebrito, comezadas en 1988 por José Bernardino Costas Goberna e Xavier Groba González.

3 A acta fundacional maúxa foi asinada por Ana Isabel Míguez López (1992-2003), David Vázquez Vaamonde (1992-2003), José Antonio Vázquez Domínguez (1992-1994), Jesús Sueiro Rodríguez (1992-2003), Antonio Sueiro Rodríguez (1992-1994), Marcos Vaqueiro Rodríguez (1992-2012), Miguel García García (1992-en activo) e Pablo Cardoso González (1992-1993).

4 A maiores dos asinantes da acta fundacional, os socios e socias iniciais do CEM foron: Eva García García (1992-2003), Ana Vázquez Vaamonde (1992-2003), David Quinteiro (1992-1993), Francisco Rodríguez Castro (1992-1995), Carlos García Vázquez (1993-1999), Francisco Alonso Cue-

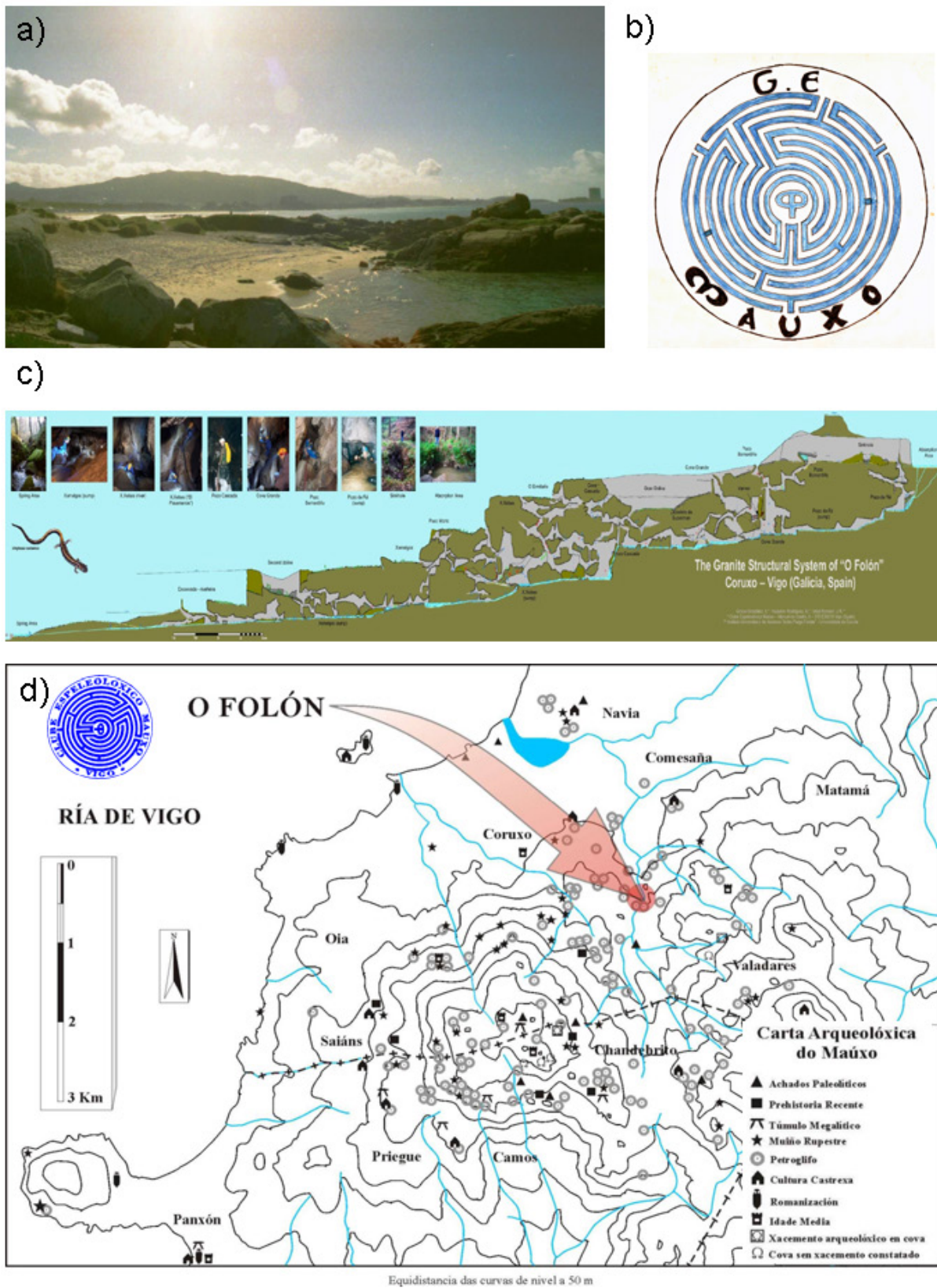

Fig. 1. (a): Fotografía do Maúxo desde o areal de Samil. (b): Proposta inicial do selo do Clube Maúxo. (c): Alzado topográfico das covas do Folón. (d): Carta Arqueolóxica do Maúxo.

fomos tantas. O habitual foi roldar a decena. Na actualidade somos nove. De feito, durante estes anos, só trinta e cinco persoas formamos parte activa do grupo⁵. E xa que estamos con esta especie de autoavaliación, coidamos que centrarnos na investigación sistemática, reiterada, mesmo obsesiva, durante meses ou anos repetindo nunha única cova ou pequena zona xeográfica –sen case organizar visitas de carácter turístico ou motivación deportiva– certamente pode explicar esta característica da asociación.

Porén, non podemos esquecer que no *C.E. Maúxo*, desde un principio, tivemos a sorte de contar coa colaboración desinteresada de non poucas persoas que, sen chegar a formar parte da entidade, e con maior ou menor continuidade, compartiron con nós experiencias, proxectos e saberes. Achegaron datos, informacións e coñecementos tan valiosos para nós como merecedores, unha vez máis, de ser agradecidos por escrito⁶.

En canto á organización interna, no *Clube* manda a asemblea de socias e socios; se ben, por lei, contamos cunha xunta directiva que foi presidida por Marcos Vaqueiro Rodríguez (1992-1996/2007-2012), Miguel García García (1996-2007), Ángel de Prado Vázquez (2012-2022) e por Tereixa Otero Dacosta desde 2022.

Facendo algo máis de memoria dos alicerces do colectivo, o nome escollido non só respondeu á orixinalidade, brevidade e sonoridade de seu. O topónimo Maúxo⁷ –en 1992 certamente sen presenza ningunha na cartografía nin nos papeis oficiais– apenas se conservaba vivo na memoria dunha parte da veciñanza, precisamente, a da contorna das covas do Folón. Nós tivemos a sorte de saber del de primeira man, grazas a que un dos socios iniciais do CEM aprenderao en casa, onde confluíran a tradición oral da parroquia de Navia –póla materna– e a de Alcibre –póla paterna– desde a proximidade a Samil: Maúxo á vista no fondal sur (Fig. 1a). Anos despois soubemos que este raro nome, baixo a forma

vas (1993-2001), Amelia Pérez Moledo (1993-2001), Ramón Creo González (1993-2000), Alberto Rama Mosquera (1993-1999), J. Bernardino Costas Goberna (1993-en activo), Xavier Groba González (1993-en activo).
5 Eduardo Méndez-Quintas (1998-en activo), Reinaldo Costas Vázquez (2001-2012), María Concepción Álvarez González (2001-2008), Begoña Barreiro Ben (2005-2012), Rosa Mª Suárez Pérez (2006-2012), Mª Luz Coto Martínez (2006-2007), Tereixa Otero Dacosta (2005-en activo), José Miguel López Mosquera, *Zrus* (2005-en activo), Jéssica Costas Suárez (2006-2008 / 2011-2012), Elena Mª Varela Alonso (2008-2010), Orlando Gregorio Álvarez Álvarez (2008-2012), Aurora Grandal (2008-2012), JRVR (2008-2012 por expulsión disciplinaria), Ángel de Prado Vázquez (2010-en activo), Andrea Serodio Domínguez (2013-en activo), Alberto Romero Rodríguez, *Romer* (2016-en activo).

6 En especial lembrémonos hoxe de Alba Cid, Celso Comesaña Abalde, Marcos Escudero, Xulio Fernández Pintos, Edi Duarte Ferrín, Víctor Fresco Barbeito, Carlos Gómes Costas, Xoán-Xil López, Xosé Lois Vilar Pedreira, Manuel Ledo Bernárdez, Tiago A. Loureiro Lobato, Ramon Pinheiro Almuinha, Afonso Rodríguez González ou, entre outros, de Anxo Rodríguez Lemos.

7 Non confundir con Maúxo Grande nin con Maúxo Pequeno, cumios concretos desta cadea divisoria, Maúxo, entre os vales do Frágoso (Norte), Miñor (Sur), monte Alba (nacente) e Monteferro (poñente).

Maugio, era usado no século XII para designar –tamén desde o Val de Miñor– a mesma realidade xeográfica compartida entre os actuais concellos de Vigo e Nigrán⁸.

Se o nome escollido para ao *Clube Maúxo* respondeu á fonda querenza que temos pola toponimia, o cuño da asociación respondeu a outros dous temas da nosa predilección: a arte rupestre e as lendas de tradición oral. En efecto, o deseño do selo –orixinal de David Vázquez Vaamonde (Fig. 1b)– inspirouse na interpretación libre da polisémica idea do labirinto e mais nunha figura rupestre concreta –un círculo concéntrico que conta cunha letra *phi* superposta no medio– gravada na coruxeira Laxe das Patas do Burro, petróglifo máis coñecido como A Pedra Moura. A oralidade vencellada a este mítico lugar de Fragoselo, entre outras lendas, conta que a tal moura «se resultaba descuberta [...] levantaba como muller a gravura [...] que chamaban a ‘Portiña do Zapón’ para, baixo a forma dunha serpe, introducirse no interior da rocha.»⁹

Principais sinais de identidade á hora de estudar o mundo subterráneo, as tarefas realizadas foron variadas.

A prospección do territorio –aínda máis en xeografía como é a galega, onde estamos lonxe de coñecer a verdadeira dimensión do subsolo– adoita ser o labor inicial. Así, non foron poucas as xornadas organizadas, case sempre en zonas de difícil acceso, na busca da boca da cova. As máis das veces con resultado negativo, se ben non podemos dar queixa, pola contra, demos con máis dun cento de cavidades das que nada, ou case nada, se sabía¹⁰.

Un segundo labor espeleolóxico é a exploración da cova. É dicir, de non ser un *abrigheiro*, lapa ou gruta de pequenas dimensións, buscar o tránsito máis seguro que, no mellor dos casos, permita percorrer o interior do subterráneo na súa totalidade. Esta é unha das actividades que máis molestias pode implicar, sobre todo en sistemas de cavidades graníticas de trazado complexo onde, se ben pode haber espazos amplos, a norma son as estrechuras ou mesmo pasos non aptos para persoas claustrofóbicas.

8 “La villa *Varrío* [?] que está sita *in terra Toronio subtus mons Maugio discurrente rivulo Kameselia* [Camesella] *iuxta aula sancti Felicis* [Nigrán]. (Tumbo, I, 157: donación de Juan Moñiz).” (GALINDO ROMERO, 1923: 30).

9 A versión transcrita desta lenda foi recollida e facilitada ao *Clube* polo xa citado amigo e colaborador Afonso Rodríguez González, e publicada no seu capítulo “A xeografía mítica” editado no caderno que dedicamos ao Folón e ás outras covas do sur de Vigo, vid. VAQUEIRO, M. & GROBA, X. & RODRÍGUEZ, A. (2004): p. 63.

10 Coidamos que é importante subliñar que case nunca unha cova é de todo descoñecida. É dicir, poucas veces se pode falar dun *descubrimiento*. Cando menos na Galiza, o habitual é que case sempre haxa quen sabía dese buraco, espenuca ou furada, sobre todo nas aldeas máis próximas ao subterráneo en cuestión. Outra cousa distinta é que para os inventarios oficiais, un exitoso labor de prospección achegue, ou, mellor dito, confirme, a referencia dunha cova até a data inédita.

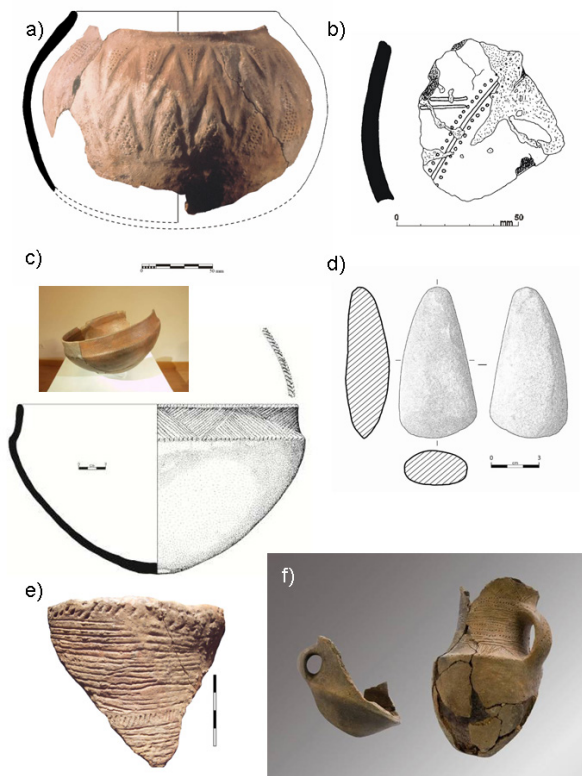

Fig. 2. Algúns achados da Prehistoria Recente localizados polo Clube Maúxo en covas graníticas. (a): Perfil e fotografía dunha das cerámicas do Folón. (b): Deseño da cerámica da Porteliña, Vigo. (c): Fotografía e deseño dunha das cerámicas das covas da Trapa, Tui. (d): Deseño da aixola pulida do Castelo da Furna, Valença. (e): Unha das cerámicas da cova do Civro / Cebro, O Pindo. (f): Fotografía de dúas cerámicas das covas das Adeghas, O Carballiño.

Outros traballos espeleolóxicos son posíbeis. Todo depende das ganas, a sorte e da motivación que anime a investigación pormenorizada dunha determinada cavidade. Así, non sempre, no CE Maúxo interesounos realizar a topografía do subterráneo, tanto por confirmar as súas dimensións –e obter unha imaxe explicativa do lugar– como para poder facilitar outro tipo de estudos que permitan, por exemplo, establecer hipóteses sólidas sobre a orixe da cova e a súa posterior evolución xeomorfolóxica.

Cando se decide topografar unha cova –traballo unicamente posíbel de facer en grupo– ese labor pode levar anos de dedicación¹¹. Tal foi o caso do Folón, un sistema de cavidades pseudocárstico de transfluencia desenvolto en granitos que drena e conduce o río da Rega (derradeiro tributario do Lagares) por unha rede subterránea de 234 m lineais e -34 de desnivel, e no que chegamos a topografar 905 m de desenvolvemento horizontal. A ver-

11 Enténdase esta afirmación na medida de que as actividades do clube nunca foron profesionais e os traballos de campo realízanse a tempo parcial, cando se pode. Case sempre, unha vez á semana, normalmente a mañá dos domingos, e excepcionalmente durante dous ou tres días de “expedición” ou campamento, o que, dependendo da época, foi máis ou menos desenvolto dúas ou tres veces ao ano.

sión gráfica, aquí reeditada parcialmente –apenas o perfil simplificado (Fig.1c)– foi presentada en formato póster en 2007, é dicir, quince anos despois de dar iniciados eses labores topográficos.

Unha das particularidades dos traballos maúxos, fica antes medio dito, vén sendo que é raro que nos limitemos apenas ao estudo dunha cova. En igual medida nos interesa o estudo da paisaxe xeográfica e cultural onde se localiza esa furada. No referido e paradigmático exemplo do estudo do Folón, a zona onde se localizan esas covas foi, e continúa a ser, intensamente investigada e os resultados acadados, en distintos aspectos, resultan relevantes pola abismal diferenza entre o documentado e o pobre estado previo de coñecementos. Por exemplo, repárese na “Carta Arqueolóxica do Maúxo”, publicada por nós en 2004 (Fig. 1d), e o alcance que ten para o coñecemento da prehistoria desta parte do país.

Porque, en efecto, outra singularidade das nosas actividades é que, explorando lugares tan pouco frecuentados como os que nos interesan, non foi raro ter a sorte de identificar xacementos arqueolóxicos inéditos. De feito, foron bastantes as afortunadas experiencias de identificar ao chou, e á vista na superficie interior dalgúns destes subterráneos¹², destacadas pezas arqueolóxicas que, por elas propias, están dotadas de gran valor para axudar a coñecer a Prehistoria Recente galega (Fig. 2).

No relacionado coa prehistoria, ademais, sentímonos certamente orgullosos de levar recoñecidas, documentadas, divulgadas –e solicitadas por escrito a debida catalogación oficial– unha chea de rochas, máis de douscentos soportes, con *Muíños Rupestres* e/ou petróglifos localizados nas terras do Maúxo¹³, por non mencionar agora outras zonas. E chegue con subliñar como neste ámbito tan especializado, entre outras contribucións, as nosas investigación teñen posto en evidencia a existencia de petróglifos localizados en espazos trogloditas –nomeadamente o gravado de coviñas nas covas da Trapa, Tui (Fig.3a)– e a existencia de non poucos espazos abrigados con muíños

12 Os achados arqueolóxicos das covas do Folón e A Porteliña (Valadares) foron depositados, co seu oportuno informe documental, no Museo “Quiñones de León” de Vigo. A moa rupestre de Peneites (Chandebrito) e o recuperado do interior das covas da Trapa (Ribadelouro), no Museo Provincial de Pontevedra. Os fragmentos cerámicos medievais de Furada Senar (Mondoñedo), no Museo Arqueolóxico do Castro de Viladonga. Os fragmentos cerámicos da Idade do Bronce do Civro (Monte Pinto, Carnota) están no Museo Arqueolóxico e Histórico “Castelo de San Antón”, A Coruña. Fragmentos cerámicos da Idade do Bronce do sistema de cavidades das Adeghas (O Carballiño) foron depositados tamén por membros deste Clube no Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense. E o Núcleo Museolóxico de Valença recibiu en depósito o que de mérito rescatamos do subterráneo principal do Castelo da Furna.

13 Nunca publicadas as actas dos congresos Gallaecia II e III celebrados na Guarda en 1990 e 1993, o traballo dos “Petróglifos do Maúxo” saíu publicado na revista do Museo de Pontevedra (COSTAS GOBERNA & GROBA, 1994) grazas ao inestimábel apoio de quen era o seu director, Carlos Valle.

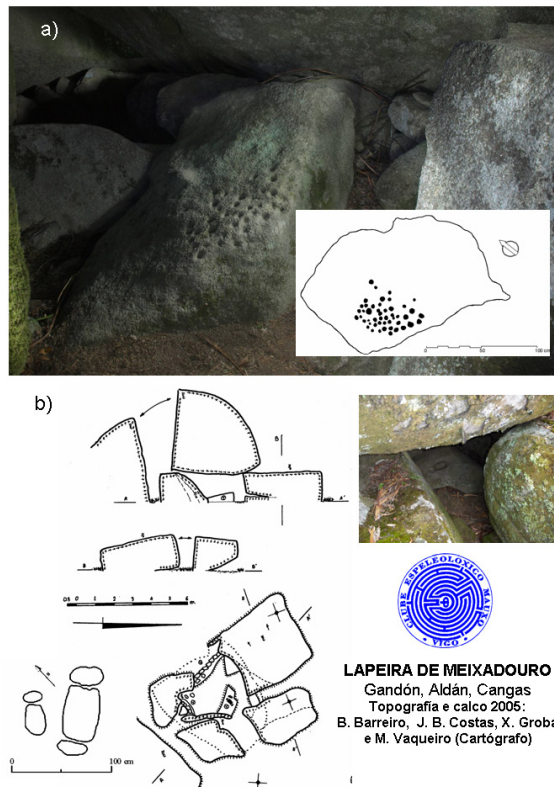

Fig. 3. (a) Fotografía e calco do petróglifo de coviñas das covas da Trapa, Tui. (b). Topografía do abrigo, foto e calco dos muíños rupestres da Lapeira de Meixadouro, Cangas.

rupestres¹⁴; artefactos prehistóricos tamén denominados “ideogramas”, “cazoletas rectangulares”, “pías lonxitudinais de sección navicular”, “muíños naviculares en soporte fixo”, “equipos de moenda rupestre”... e dos que presentamos aquí un exemplo (Fig. 3b), até hoxe, inédito.

A maiores, o lamentábel estado de abandono e as múltiples desfeitas no territorio acontecidas durante estas décadas no país (nomeadamente debidas á proliferación de pistas forestais e urbanizacións varias construídas sen ningún control arqueolóxico), favoreceron tamén que se nos presentasen bastantes máis ocasións das desexábeis para identificar indicios doutros xacementos en superficie, *in campo aperto*, inéditos. Lugares de indubidábel interese que, case seguro, nunca serían catalogados se non chegan a darse as circunstancias que nos levaron á súa identificación casual¹⁵.

14 Abrigueiros con muíños rupestres documentámoslos no Xestoso (Coruxo), Peneites, A Cañoteira, A Lapa dos Piñeiros (Chandebrito), Outeiro das Campanas e A Retamán (Camos), Igrexa dos Piñeiros e Outeiro das Pías (Vincios), Coto da Moura (Vincios-Chaín), Castelo da Furna (Boivão, Valença) e na Lapeira de Meixadouro (Aldán), abrigo en Gandón, Aldán, Cangas, estudado en 2005 polo equipo maúxo formado por Begoña Barreiro, José Bernardino Costas, Xavier Groba e Marcos Vaqueiro logo de saber do lugar grazas á información facilitada por Xosé Lois Vilar. Os datos reproducidos son agora publicados por vez primeira.

15 E que, precisamente, grazas aos nosos teimudos comunicados foron finalmente inventariados por quen debe. Entre outros moitos podemos presumir de dar cos xacementos prehistóricos de Cal de Outeiro e campo de fútbol de Fragoselo (Vigo), Chan de Rapadouro – As Tomadas, Casa de Couso, As Chans de Monte Castelo e Vilares (Nigrán), Seixiños Brancos,

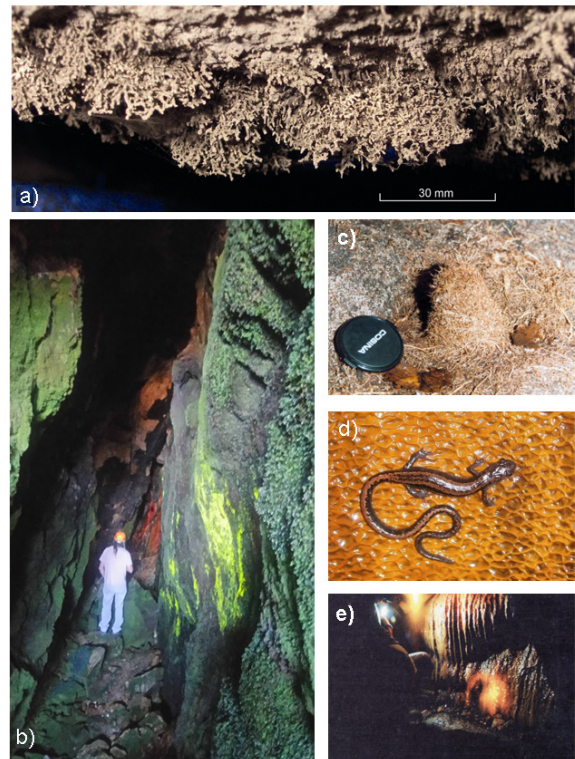

Fig. 4. (a) Fotografía dun espelotema de Ópalo-A dos localizados no Castelo da Furna, Boivão. (b): En verde claro, a man dereita da foto, poboación “florecente” de *Schistostega pennata* na Cova de Baredo ou Paleofurna das Figosas, Baiona. Na mesma fotografía, ao fondo, vermello espeleotema de pigotita. (c): Pormenor do espeleotema de raíces -Rood Forms ou Wuzelstalagmiten- na cova da Cunchosa, Aldán. (d): Exemplar xove de *Chiloglossa lusitancia* enriba dun panel de gours de pigotita na Trapa, Tui. (e): Colada de pigotita “Coral Roxo” nas covas do Folón, Vigo.

Volvendo ás covas, en bastantes delas tamén tivemos a fortuna de identificar outro tipo de bens patrimoniais que –e repárese no alcance da diferenza– non lles ocasionaron molestia ou problema ningún ás autoridades administrativas que teñen a obriga de coidar pola súa conservación, estudo e divulgación¹⁶. Referímonos a ese ignorado patrimonio natural subterráneo formado por variada flora e fauna de distinto tipo –troglobia (propia do mundo subterráneo), troglófila (que alterna co exterior) ou troglóxena (no subsolo por accidente)– e por depósitos de concrecións, ou espeleotemas graníticos, de distinto tipo (Fig.4), como son o ópalo-A –un neomineral de orixe bio-

As Parachans, Os Bromús-Os Arruídos, Chan de Prado (Gondomar), Alto da Vela, Chan da Carreira, Monte de Avelar (Porriño)...

16 Ben merecería ser escrito o relato que contase as *kafkianas* vivencias que tivemos que aturar nestes anos por recoñecer xacementos arqueolóxicos inéditos, esixir a súa catalogación oficial e por asumir voluntariamente as responsabilidades derivadas de tal sorte: comunicar os feitos e, no seu caso, case sempre, deber de rescatar, custodiar e depositar eses fortuítos achados. Mais esa é unha historia nosa coa Dirección Xeral de Patrimonio da Xunta de Galicia, compartida con tantos e tantos outros bos “aficionados” –que non saqueadores– da que, chegue con dicir, conseguimos saír sen queimarnos e abandonar; o que non é pouca vitoria.

Fig. 5. Capas dalgunhas publicacións do CE. Maúxo. De arriba a abaixo e de esquerda a dereita: *Historia de Chandebrito*, 1997. *A Cova do Pico. En el interior de la compostelana montaña de cuarzo*, 2004. *O Folón (Coruxo) e as outras covas do sur de Vigo*, 2004. *A Ruína de Priegue, Camos e Chandebrito*, 2005: *As Covas de Vincios*, 2005. *Alicerces para a declaración e xestión de O Folón como Monumento Natural*, 2008. *Toponimia de Chandebrito*, 2018. E capa. Lombo e contracapa do *Tesouro Espeleolóxico Galego*, 2022.

xénica— ou a pigotita —un organolito de fórmula química variábel, polo común complexos orgánicos de ácido fúlvico e catións metálicos de aluminio ou ferro— e que poden adoptar diversas formas, como coladas, columnas, paneis de pequenos *gours*, etc.

Outro sinal de identidade que definiu esta trintena de anos de actividades maúxas, veunos dado pola desgraciada necesidade de ter que responder a distintos intentos de agresións que pretendían —e nalgún caso aínda o pretendían— estragar, mesmo destruír, algunha das covas ou o territorio onde se localizan. Porque, como afirmamos cada vez que temos ocasión, non hai cavidade natural nin artificial que poida ser entendida, desfrutada nin protexida, como se fose unha illa ou un couto separado da súa paisaxe circundante. As covas precisan do val ou río no que se desenvolven, do bosque, monte ou montaña que as rodean, dos camiños que chegan a elas e dos penedos, outeiros e outras laxes ciscadas polas proximidades.

O proxecto de construción dunha estrada de catro carrís de circulación por riba do Folón e atravesando a media ladeira todo o Maúxo setentrional; a chamada *Ronda de Vigo*. O *pelotazo* urbanístico que se pretendeu levantar en Monteferro. O proxecto, semellante, mais *xustificado* pola administración pública local cun campo de golf, en Chandebrito. As pretensións de abrir minas de terras raras a ceo aberto e construír polígonos de aeroxeneradores eléctricos na Serra do Galiñeiro.... Apenas son algúns dos pesadelos que, polo momento, e grazas ao traballo en equipo con outras persoas, colectivos e asociacións¹⁷, acadamos paralizar evitando así os graves prexuízos que os referidos proxectos ocasionarían no patrimonio natural, cultural e no benestar común de quen convive nesta parte do planeta.

Mais, se tivésemos que escoller a liña de actuación que —coidamos nós— mellor define ao Clube Espeleolóxico Maúxo, esta sería a da teima documental e bibliográfica. Rexistrar todo canto temos a fortuna de coñecer de primeira man —por medio de fotografías, debuxos, planos, topografías— e procurar deixar por escrito a información asociada a esa documentación —de ser posíbel editando en papel— foron, e continúan a ser, sen dúbida, as actividades que máis tempo, esforzos, e á vez, satisfaccións nos teñen dado nestas décadas de actividade. O contrario, estamos convencidos, ocasionaría que esa información se perdese e, así, asumindo o custo da posíbel equivocación á hora de valorar ou interpretar por escrito os datos observados, coidamos fica seguro este coñecemento e a chamada feita para que futuros reestudos e reinterpretacións incidan na valorización deses mesmos espazos e obxectos.

Ao respecto, nos nosos arquivos contamos cun documento titulado “Bibliografía Maúxa Comentada” que, a data do 19 de outubro de 2022, xa resume os contidos de 215 escritos nos que, polo menos unha das sinaturas da autoría, cando non todas, indica formar parte do Clube Maúxo. E conste que nesa antoloxía non se atopan referenciados os comunicados de prensa, nin a hemerografía realizada por nós ou relacionada coas nosas actividades. Tampouco atende ao escrito para a nosa páxina web oficial¹⁸ e outras semellantes coas que colaboramos¹⁹.

Certo é que entre este abundante corpus hai informes de exclusivo uso interno, como esa propia bibliografía comentada, que serven de material de traballo, de base para poder preparar publicacións posteriores, bastantes delas en

¹⁷ Plataforma Salvemos Monteferro, Coordinadora pola Supresión da Ronda de Vigo, A Ría non se vende, Galiza non se vende, Plataforma pola Defensa da Serra do Galiñeiro, Plataforma Foi polo vento...

¹⁸ A primeira web do CE Maúxo foi a <https://www.mauxo.com> activa desde 1997, redeseñada en xuño 2010 e dada de baixa a finais de 2012. Desde entón o noso espazo web está en <https://clubemauxo.com>

¹⁹ Nomeadamente a <http://petroglifosdomauxo.com> creada e mantida por Ángel de Prado desde 2009.

curso durante anos²⁰. Outra considerable porcentaxe responde a escritos elaborados para museos, xuntas de montes, asociacións veciñais, universidades, concellos ou departamentos da Xunta de Galicia con quen colaboramos ou, cando menos, temos intentado colaborar²¹. Tamén están as memorias xustificativas diante da FGE naquelas ocasións, moi de cando en vez, certo, en que nos temos animado a organizar algunha actividade federativa oficial.

Mais de toda esta produción, o que máis satisfaccións nos teñen dado son os papeis editados para congresos ou simposios²², revistas²³ de distinto alcance e temática e, sobre

20 Un exemplo. A referencia Clube Espeleolóxico Maúxo (2016) reúne as transcricións textuais e a organización dos datos das entrevistas realizadas durante ese ano para o estudo do monte Aloia. Vinte e dous informantes naturais e residentes en Ribadelouro, Rebordáns, Pazos de Reis, Pexegueiro e Malvas (Tui); Prado, Morgadáns (Gondomar) ou Os Cabreiros, Chenlo (Porriño). De todas as entrevistas realizáronse, como é habitual, dous informes individualizados, un coa transcripción literal ou, no caso de non existir gravación, os apuntamentos orixinais, de campo, pasados a limpo, e outro documento cos datos por temas (biográficos, usos do monte, gando, lendas, contos, fraseoloxía...) ou por topónimos recollidos. Neste caso concreto algúns datos pasaron a formar parte do plano toponímico que se empregou no libro *Aloianos* de Romer (vid. Romero, A: 2018) e moitos outros ficaron inéditos a espera de continuar co proxecto do clube sobre o Monte Aloia – Serra do Galiñeiro.

21 Un exemplo. En 1996, diante da construción da autoestrada de Vigo a Baiona por Gondomar e Nigrán, no Clube déusenos por elaborar, *motu proprio*, un informe para a consellería dirixida naquela altura por Xosé Cuiña Crespo (1950-2007) que titulamos: “Informe- Proposta: O xacemento arqueolóxico das Chans de Monte Castelo”. Explicábase que no referido lugar entre Nigrán-Gondomar había indicios dun xacemento paleolítico, dúas mámoas e cerámicas neolíticas ou, en todo caso, da prehistoria recente, de interese. Zona rica tamén en grupos de insculturas varias: muíños rupestres e petróglifos prehistóricos e de termo. En conformidade coa daquela vixente Lei de Patrimonio de Galicia 8/95 para a debida protección, investigación, divulgación e desfrute público do patrimonio cultural desta paisaxe prehistórica, e dado o proxecto de construción dunha área de servizo - zona de descanso nesa “Vía de Alta capacidade Val Miñor. Clave N-PO-91.2”, propoñiamos se tivese en conta ese patrimonio arqueolóxico da zona e se organizase esa parte do territorio como “Punto de información” dos referidos bens e “Estación de Servizo Promocional” de todo o restante patrimonio arqueolóxico do Val de Miñor. Nin contestaron.

22 Entre as publicacións derivadas da nosa participación en congresos e foros semellantes, mencionar as achegas editadas nas actas do *Congreso Nacional de Arqueología* (Elche 1995), *1º Encuentro Nacional de Estudio de Cavidades Artificiales* (Paterna 1996), *Congreso Internacional de Arte Rupestre* (Vigo 1999), *7th International Symposium on Pseudokarst* da IUS (Arad-Moneasa 1999), *Xº Congreso de Novoslas Historiadores/as* (Compostela 2002), *9th International Symposium on Pseudokarst* (Cracovia 2006), *1º Congreso Galego de Espeleoloxía* (O Barco de Valdeorras 2006), *12th International Bear Caves* (Almopia Speleopark, Grecia 2006) e sobre todo a documentación xerada para o *1st International Conference on Granitic Caves* (A Coruña 2007) e o *12th International Symposium on Pseudokarst* (Tui 2012) que coordinamos para a Unión Internacional de Espeleoloxía, UIS.

23 Entre as revistas onde achegamos algún artigo: *Furada* nº 6, 7, 8, 12 e nº especial (A Coruña 1992, 1993, 1994, 1998 e 2011). *El Museo de Pontevedra* nº XLVIII (Pontevedra 1994). *Castrelos*, revista do Museo “Quiñones de León” nº 9-10 e 13 (Vigo 1996-97 e 2007 sic [2011]). *Mitteilungsheft dHB* nº 15 (Bayreuth 1999). *Nachrichtenbrief* nº 5, 6, 10 e 11, 15 e 16 (Isztímér 1999-2003, 2006 e 2007). *Cadernos Laboratorio Xeolóxico de Laxe* nº 28, 29, 30, 31 e 33 (Sada 2003, 2004, 2005, 2006 e 2008). *Aloia*, *Boletín do Parque Natural* nº 9 (Tui 2006). *Revista de Estudos Miñoráns* nº 3, 7/8/9 e 20 (Gondomar 2003, 2010 e 2020). *Cuadernos de Estudios Gallegos* 67, nº 133 (Compostela 2020) e *Castellum Tyde* nº 7 e 8 (Tui 2020 e 2022).

todo, os cadernos e libros escritos e coordinados polas socias e socios do *Clube*. Na fig. 5, reproducimos as capas das nosas oito principais publicacións.

ALGÚNS PROXECTOS MAÚXOS

Tendo en consideración o anterior, agardamos sexa comprensíbel que de seguida non mencionemos todos os nosos proxectos de investigación e, moito menos, nos inter-nemos no pormenor de cada un deles. Con todo, destes trinta anos destaquemos o:

1. Proxecto Maúxo. Fica dito que O Folón e a contorna desta cova foi o noso obxectivo prioritario durante anos, mesmo desde antes da fundación do Clube²⁴. Xa que o subterráneo non constaba en ningún tipo de rexistro administrativo nin científico, en 1993 solicitamos á nosa federación, FGE, a que sería a primeira zona de traballo espeleolóxica na provincia de Pontevedra²⁵, a súa sigla: G/PO-1. En varias ocasións intentamos convencer ao Concello de Vigo para un mellor desenvolvemento do proxecto; apenas recibimos silencios, administrativo e político, e mesmo desfrutamos -cóllese a ironía- dun intento, frustrado, de plaxio²⁶. Tamén reiteradamente solicitamos á Xunta de Galicia incoarse os oportunos expedientes para a declaración desta cova e paisaxe como BIC, Ben de Interese Cultural, e mais como Monumento Natural. Ambas as dúas figuras de protección chegaron a incoarse nos seus estudos oficiais previos, mais ficaron paralizadas xusto logo das eleccións autonómicas de marzo de 2009.

24 J.B. Costas e X. Groba elaboraran o traballo titulado “*Informe Inicial sobre el estudio arqueológico del monte Maúxo. Concellos de Vigo y Nigrán*” presentado en maio de 1990 na Guarda, no II Congreso Internacional Gallaecia. Tres anos despois na III edición dese evento, os mesmos autores completaban ese estudo con novas achegas. O resultado acadado foi idéntico xa que ningunha das actas de ambos os dous congresos chegaron nunca a ser editadas, nin os orixinais devoltos.

25 Ténhasse en consideración que, igual ca do Folón, a zona conta con outras cavidades naturais de distinto tipo, como son o sistema de Porteliña (Valadares), a cova da Chousa (Coruxo) e os abrigueiros do Paxaro Gritón, A Casa de Dios, Outeiro de San Lourenzo (Coruxo), Cova de Sanomedio, Outeiro dos Niños, Outeiro dos Escapados (Camos), Peneites, Cañoteira e Lapa dos Piñeiros (Chandebrito), ademais de con varias minas de auga, etc.

26 O Proxecto Maúxo foi presentado por primeira vez polo Clube aos servizos técnicos da Concellería de Patrimonio Histórico do Concello de Vigo o 17 xuño de 1994 [...] recibido coa promesa de que se lle daría a máxima difusión posible. O tempo pasou, mesmo saíu publicada *Olea europaea*, Boletín do Departamento de Patrimonio Histórico e Medio Ambiente do Concello de Vigo, nº 2, no que, aínda estando dedicado á xestión dos montes comunais vigueses, non se recollía unha soa palabra da nosa proposta. Pola contra, ao cabo dun tempo, o concello de Vigo presentou publicamente o “Proxecto para a creación dun Parque Etno-arqueolóxico no Mouxo [sic]”, asinado por Manuel Pérez, daquela alcalde, e presentado aos fondos FEDER da UE [vid. Faro de Vigo 20-03-1996]. A nosa denuncia foi contundente [vid. Faro de Vigo 22 e 27 marzo e 11 maio de 1996] e daquel corrupto enxendo máis nada se coñeceu.

Por fortuna, o rigor da documentación por nós xerada²⁷, e tamén a elaborada por outros equipos de investigación²⁸, e, sobre todo, a relevancia cada vez maior que as covas do Folón e a zona Maúxo teñen a nivel social e académico, fai que continuemos a ser optimistas. Coidamos, pois, non han de pasar moitos máis anos sen que se adopten as medidas de protección e promoción axeitadas para o debido coidado, estudo e disfrute social que este territorio de interese espeleolóxico merece, e precisa xa con urxencia.

2. Chandebrito. Alén de formar parte da xeografía das terras do Maúxo, e xa que logo, do proxecto resumido nos parágrafos anteriores, esta parroquia, para nós, adquiriu unha especial significación. Así, de momento, o noso proxecto sobre esta zona, bisagra entre os vales do Miñor e do Fragoso, xa ten por fitos destacados dúas publicacións dedicadas, en exclusiva, a este territorio²⁹.

27 A solicitude para declarar BIC as covas do Folón foi traballada en varias fases. Especialmente en 2004 coa edición por parte da Asociación Veciñal de Coruxo do noso caderno *O Folón (Coruxo) e as outras covas do sur de Vigo*. Catro anos despois, en coordinación con técnicos da Consellería de Cultura e arqueólogos vinculados coa cátedra de prehistoria compostelá, encargada pola Xunta para a avaliación imparcial da cova, realizouse un denso traballo de campo e reestudo. Computamos 433 horas de traballo investidas (a maiores das miles anteriores) e a participación de nove persoas federadas do Clube. Por vía extraoficial sabemos que a avaliación emitida pola USC foi positiva en todos os aspectos analizados, mais, como indicamos antes, o caso foi arquivado en 2009 pola nova administración da Xunta de Galicia. Por outra banda, a solicitude para a debida catalogación e protección ambiental do río da Rega e covas do Folón foi presentada polo Clube o 20 agosto de 2004 diante da Dirección Xeral de Conservación da Natureza da Consellería de Medio Ambiente. Posteriormente destacar a elaboración dunha addenda escrita para axuntar a ese expediente de declaración de Monumento Natural do sistema granítico do Folón que foi presentada en 2008 co título *Alicerces para a declaración e xestión de O Folón como Monumento Natural*. A versión, que tamén realizamos en castelán, localízase doadamente en internet no enderezo: <https://docplayer.es/29112323-declaracion-y-gestion-de-o-folon-como-monumento-natural.html>.

28 Nomeadamente, o meritorio estudo realizado sobre a fauna das covas do Folón por Adrián Moreira e outros investigadores vinculados a distintos centros científicos e universidades (Moreira, A, *et. al.* 2020).

29 En 1997, a Comunidade de Montes Veciñais en Man Común de Chandebrito (presidida por Lisardo Gómez Costas) e o Concello de Nigrán (en especial grazas ao interese e confianza depositada en nós polo daquela concelleiro de cultura, o profesor Rosendo García) editaron a nosa *Historia de Chandebrito*. Libro ilustrado de 157 densas páxinas elaboradas cunha metodoloxía que, na altura, contaba con ben poucos casos semellantes, por exemplo con abundantes e densas notas documentais e bibliográficas. Presentábanse varios anos de pescudas, investigación de campo e rexistro documental. Elaborado grazas ás portas abertas de moita veciñanza da parroquia, este libro, hai tempo esgotado, estruturouse en oito capítulos da autoría de José Bernardino Costas, Afonso S. Rodríguez, Miguel A. Rodríguez, Marcos Vaqueiro e Xavier Groba (coordinador). En 2018, xunto coa Asociación Veciñal e Cultural “Chandebrito 1807”, elaboramos un breve (mais denso) caderno titulado *Toponimia de Chandebrito*, que foi editado grazas ao apoio económico do Concello de Nigrán e da Deputación de Pontevedra. Coordinada por Carlos Gómez e Xavier Groba, a obra reúne tanto a toponimia perdida -apenas coñecida por fontes documentais escritas- como, sobre todo, aquela viva e localizábel na xeografía da parroquia. Seiscientos sete (607) topónimos que foron editados, con todo o coidado gráfico e precisión xeográfica, en distintos planos con imaxes aéreas superpostas grazas á pericia de DATA, Gestión Cultural, Vigo.

3. Serra do Galíneiro. Zona de indubidábel interese natural e sociocultural, que no espeleolóxico conta con numerosas e interesantes covas ás que pronto lles dedicamos parte da nosa atención. Dos nosos traballos destacar como en 2005 publicamos o libro *As Covas de Vincios* que, en rigor, debeu ser titulado “de Vincios e proximidades”, xa que as cavidades naturais localizadas nesta parroquia gondomaresa (A Touba do Brión – Cobreiras, A Raís, Onde Afumegha a Vella, A Casa do Demo, Cova da Vella, O Penedo das Pías, O Crastelo, A Sidá, O Forno, Coto da Cerradura, O Niño do Corvo, A Capilla dos Mouros, As Ghallas e A Cova da Becha) engadímoslle algunhas outras que se localizan xa no territorio doutras parroquias lindeiras: Outeiro das Campanas (Camos), Coto dos Mouros (Parada), Coto da Moura (Chain), Lapa da Moura e A Ighlex (Morgadás). Co mesmo criterio xeográfico ampliado, neste libro tratamos tamén daquelas cavidades artificiais meritorias tanto en Vincios (Cortes do Barreño, o cuberto e minas de auga de Fortes, as minas -tamen de auga- de Chuco e da Casa do Santos), como nas proximidades: Túnel da *Pasax* (Vincios-Valadares) e Canle do Pego Negro (Vilaza)³⁰.

A segunda fase deste proxecto de estudo da Serra do Galíneiro pechouse en 2021 logo da edición de varios escritos que xiran sobre os lugares espeleolóxicos –en especial as Covas da Trapa (Fig. 6)– e o patrimonio a eles asociado –nomeadamente xeolóxico, arqueolóxico, inmaterial e histórico– que se localiza na parte suroriental desta serra, é dicir, no monte Aloia³¹.

30 O libro das *Covas de Vincios* foi editado pola Comunidade de Montes Veciñais en Man Común de Vincios sendo presidente Alberto Covelo. As 236 páxinas estrutúranse nunha primeira parte (o catálogo de cavidades naturais) e seis capítulos sobre as cavidades artificiais estudadas, a relación da comunidade campesiña con este mundo subterráneo, as lendas do monte Galíneiro, a importancia destes espazos no contexto prehistórico, antigo e medieval, e a teorización sobre a orixe e evolución xeolóxicas deste pseudocarst. Esta obra foi posíbel polo traballo en equipo de Begoña Barreiro, Reinaldo Costas, Jesús Sueiro, Concepción Álvarez, David Vázquez Vaamonde, Marcos Vaqueiro, Xavier Groba, Miguel García, J.M.López –Zrus, José B. Costas, Tereixa Otero, Eduardo Méndez-Quintas e Afonso Rodríguez González. Con posterioridade, autorizamos o uso deste traballo no moi interesante e brillante proxecto dixital titulado “Cartografías Sensibles”, apadrinado pola antes referida CMVMC de Vincios e de doada consulta en internet.

31 *Aloianos*, segundo libro sobre a zona, da autoría dun dos socios do Clube (Romero, A. 2018), conta con dúas achegas colectivas. Un resumo da investigación espeleolóxica na zona -as Covas da Trapa, O Niño do Bufo, A Cama de Pedro, A Pedra da Moura do Cotarel- con datos doutros lugares de interese como son A Mourina (Rebordás) e A Canteira de Romero (Ribadelouro). E un achegamento ao estudo da toponimia da zona realizado entre 2014 e 2016 e do que seleccionamos seiscientos oitenta e cinco (685) nomes recollidos da memoria de máis dunha trintena de informantes (de idades entre os 60 e 90 anos) e que se presentan numerados e situados con precisión en oito láminas-mapas; fotografías aéreas con liñas de nivel superpostas. Posteriormente publicamos un artigo especializado sobre os destacados restos arqueolóxicos do interior das covas da Trapa (Méndez-Quintas & al. 2020) e outro artigo, este máis de síntese e divulgación, sobre os valores naturais e culturais deste espectacular sistema de cavidades graníticas localizado no monte comunal de Ribadelouro e que, no século XI, era coñecido polo nome de *Féveros* (Clube Espeleolóxico Maúxo 2021).

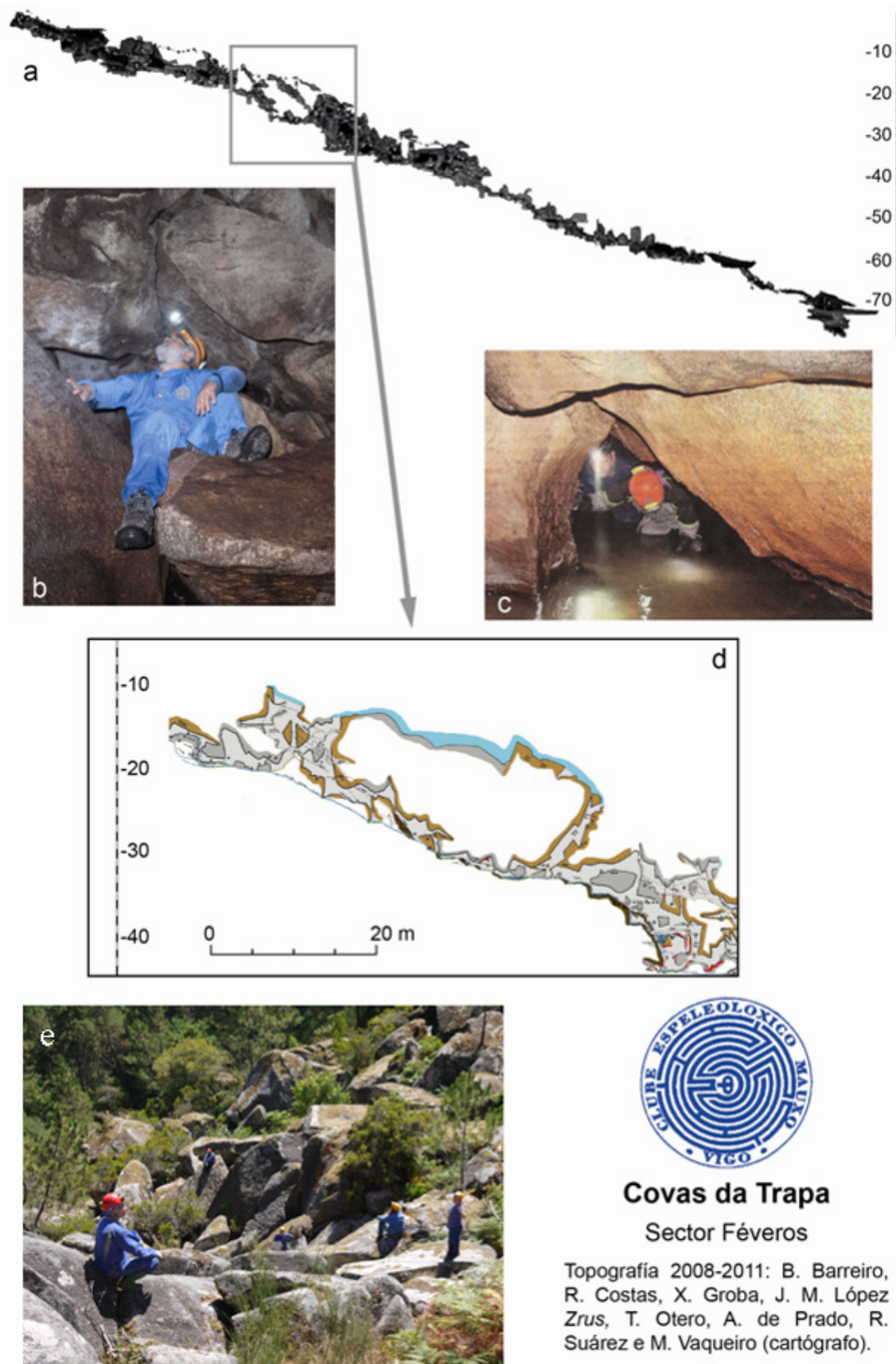

Fig. 6. (a) Perfil topográfico das covas da Trapa, versión dixital. (b)-(c): Fotografías no interior do subterráneo. (d): Pormenor da topografía deste sistema de cavidades no que medimos 1618 m de desenvolvemento horizontal nun desnivel de -98 m. (e): Fotografía do exterior das cavidades.

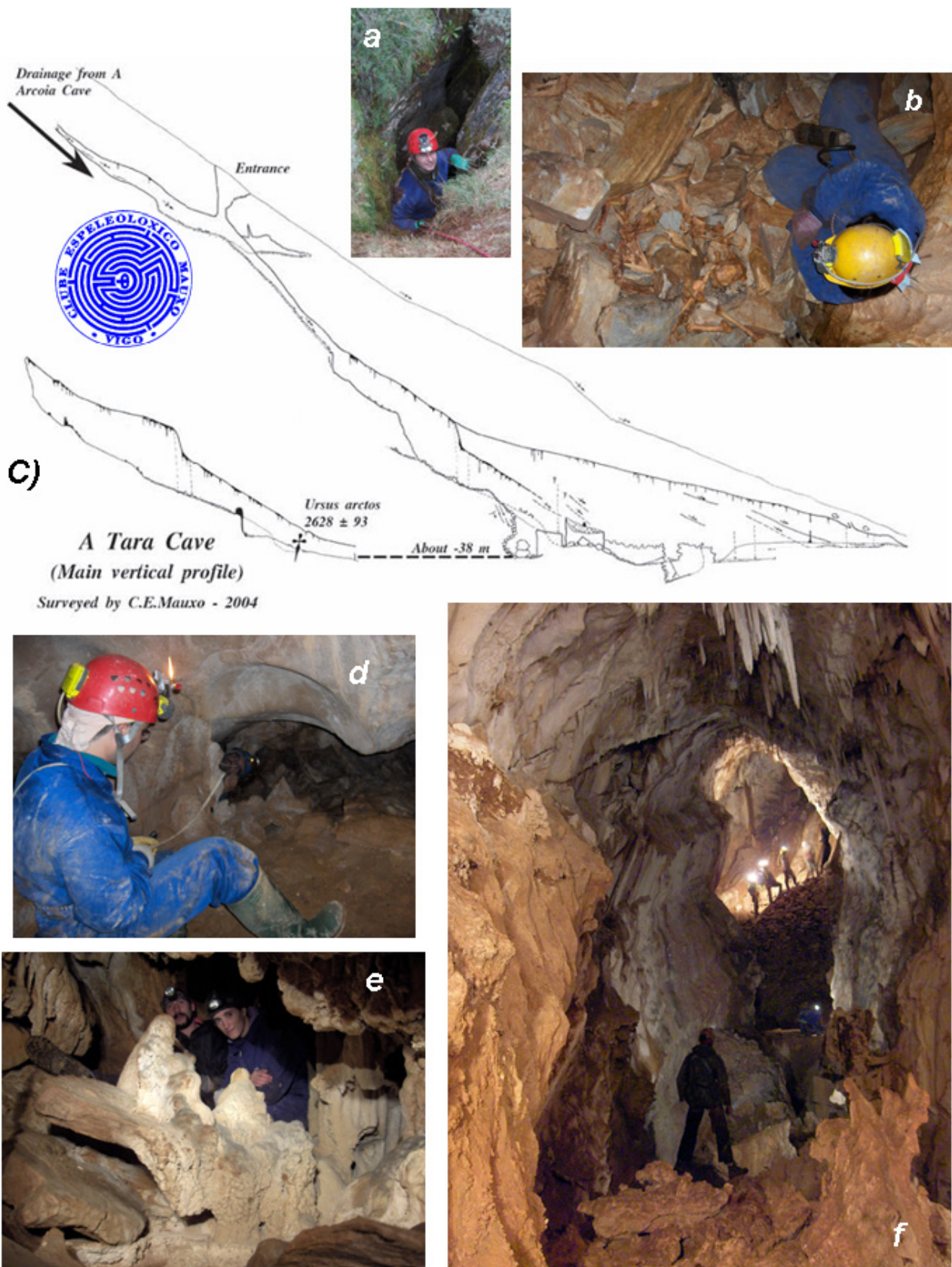

Fig. 7 a) Entrando en Tara, Folgoso do Courel. b) Dentro, observando restos óseos. c) Perfil topográfico da cova publicado en García-Vázquez, A., 2011. d) Fotografía nos labores de topografado. e) Nunha das salas con espeleotemas. f) Panorámica interior da cova.

4. Pico Sacro. A cova desenvolta no interior desta relevante montaña localizada en Boqueixón, nas inmediacións de Santiago de Compostela, foi investigada polo Clube Espeleolóxico Maúxo entre a primavera de 2002 e o verán de 2003. A nosa sorpresa con este proxecto foi dobre. Por unha banda comprobamos que, a diferenza da interpretación máis habitual e estendida, este subterráneo non é unha mina de ouro romana. As observacións e medicións de campo realizadas, tanto dentro como fóra da cavidade, indican que se trata dun caso único a nivel mundial; unha rara cova natural desenvolta en seixo (xa que logo un exemplo do que é a espeleoloxía paracárstica), iso si, modificada por man humana nalgunhas partes; como é a *Contramina de Juan Antón*. Por outra banda comprobamos como este extraordinario xeosítio conta con patrimonio cultural impresionante e variadísimo -tanto asociado á montaña como a propia cova- que levaba tantos anos acumulándose en distintas publicacións, e nunca antes fora obxecto de edición crítica e análise conxunta. En fin, os froitos da nosa investigación no Pico Sacro nunca sospeitamos fosen tan doados de materializar nun libro, varios artigos e unha chea de actividades nas que participamos como guías ou conferenciantes³².

5. Covas calcarias. A maiores de visitar cando nos peta aquelas covas cársticas máis próximas e destacadas -a Cova de Rei Cintolo, por poñer un exemplo- no CEM tamén realizamos algúns proxectos espeleolóxicos en cavidades calcarias; en concreto localizadas nas zonas do Courel e da Serra da Enciña da Lastra. Especial foi o período comprendido entre 2004 e 2010 cando, entre outras actividades, exploramos e topografamos as covas de Tara (Fig. 7), A Pena Paleira e O Tarelo, daquela inéditas, e nas que se localizaron interesantes xacementos paleontolóxicos³³.

32 O libro sobre a cova do Pico Sacro (Groba & Vaqueiro 2004) foi editado grazas ao acordo co Concello de Boqueixón, á súa vez posíbel polo especial interese do daquela alcalde: Adolfo Gacio. A obra saíu do prelo a toda cor, nun formato ben atractivo, e pronto se esgotou. Hoxe, o seu pdf é doado de descargar da internet e, como o propio libro, conta con ampla relevancia entre os interesados nos distintos temas que se tratan. A saber: Expedicións históricas á cima do Pico Sacro (desde 1649). A falsa mina de ouro romana. Lendas de mouras, da raíña Lupa e de mouros co seu corredor mítico ao Paso de San Xoán da Cova. A suposta localización da cova da Coruxa. Os xigantes e a sala marabillosa. O dragón ilicino ou o porqué de chimpan pedras ao interior da cova. O estudo xeomorfolóxico da cova. Arqueoloxía e datos dos edificios relixiosos e da fortaleza de Montesacro. Caracterización doutras covas de fisura galegas semellantes, etc. Neste traballo, ademais dos mencionados autores do texto, o equipo de investigación estivo formado por Begoña Barreiro, Concepción Álvarez, David Vazquez, Eduardo Méndez-Quintas, Eva García, Jesús Sueiro, Reinaldo Costas, J. B. Costas, Mª Luz Coto e Miguel García.

33 Durante os anos indicados, o Clube mantivo unha estreita colaboración co IUX, Instituto Universitario de Xeoloxía “Isidro Parga Pondal” abscrito á Universidade da Coruña. Dita relación finou en setembro de 2012 pola incompatibilidade de intereses entre ambos os dous grupos, a disparidade de criterios na xestión patrimonial e polos reiterados conflitos dados pola disparidade de criterios na interpretación académica dos datos. Apenas advertir que naqueles anos de colaboración, e a diferenza do patrimonio arqueolóxico xestionado polo CEM, antes referenciado, aqueles restos paleontolóxicos identificados, por caso en Tara, O Tarelo ou no Reboral (Covas, Rubiá), sempre ficaron baixo a custodia dos investigadores

6. Cavidades artificiais. Parte do tempo dispoñíbel témolo invertido en visitar, e ás veces estudar, distintos tipos de subterráneos non naturais, construídos. Interesante práctica espeleolóxica que, até hai nada, case ninguén en Galiza consideraba axeitada. A nós, dada a abundancia no país, desde ben cedo nos resulta atractivo visitar subterráneos artificiais vinculados coa auga: minas, pozos e canles hidráulicas de distinta clase³⁴. Mais, por non tratar de novo sobre estes furados aquí, nesta revista³⁵, imos exemplificar este noso interese nas minas, galerías, túneles e pasadizos, con algo ben diferente: o estudo dunha explotación mineira subterránea de ouro que, ademais de ser unha rica experiencia documental, lembramos con saudades polo bo trato recibido pola veciñanza que nos atendeu.

Foi en febreiro do ano 2000 cando, convidados pola Asociación Cultural San Estevo de Pardollán, tivemos ocasión de elaborar un rápido traballo sobre Melgotos, ou “Melgotillos de Oro”, unha interesante mina de ouro romana (probablemente coetánea ás Médulas) mais apenas coñecida pola veciñanza deste lugar do concello de Rubiá. Aos datos dispoñíbeis sobre este subterráneo, de doada consulta en internet³⁶, unimos agora a publicación da planta topográfica -165 m de galerías e salas horizontais- realizada daquela (Fig. 8).

7. Tesouro Espeleolóxico Galego. Desde moito antes da fundación do Clube Espeleolóxico Maúxo, un dos seus socios iniciais xa reunía os nomes e datos daquelas covas, minas e túneles que atopaba descritos, ou apenas mencionados, nas súas lecturas. Ao pasar dos anos, esa listaxe de posíbeis subterráneos foi nutrindo un documento, de uso interno, titulado “Cavidades Pendentes”. En 2020, circunstancias varias, entre as que destaca o compromiso do Clube co proxecto Rupestre Sonoro³⁷, determinaron que se

do IUX con quen, no seu día, mesmo chegamos a asinar algún traballo conxunto nese tema (Grandal, 2006; García-Vázquez, 2011).

34 A primeira ocasión na que publicamos sobre minas de auga foi nas actas do 1° *Encuentro Nacional* (español) *de estudio de cavidades artificiales* celebrado en 1996 en Paterna, Valencia. Naquela ocasión presentamos o estudo, entre outros exemplos, dunha mina de auga da parroquia de Berducido, A Lama: Cova de Moura (Costas Goberna & al., 1997). Con posterioridade, e a maiores do mencionado lembrado libro das *Covas de Vincios*, foron varias as ocasións onde publicamos algún traballo sobre estas interesantes construcións subterráneas relacionadas coa auga. Para máis pormenor consultar GARCÍA GARCÍA (2006 [2011]; VAQUEIRO & GROBA, 2008; CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO 2020).

35 En CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2020) tratábase polo miúdo, entre outras cavidades da zona de Santa María de Fóra, Monte Real e A Palma, das minas de auga do Ulleiriño, San Antón, Fonte Silveira e *Perçibillera*, da galería da cisterna e do pozo da fortaleza de Monte Real, do antepeito do pozo dos Brandón reubicado enriba do pozo da antiga praza de abastos, e dos restos arqueolóxicos coñecidos do pozo da Palma.

36 O noso informe sobre esta mina de ouro, e sobre outras cuestións do lugar de Pardollán, foi entregado á referida asociación cultural quen tivo a feliz idea de publicalo no seu blog de internet: vid. www.santoestevoo.com/investigacion/melgotos/melgotos/htm.

37 Orixinal proxecto no que se concilia a investigación científica multidisciplinar coa creatividade artística, en especial: música, danza e literatura. Promovido desde a Central Folque, conta coa dirección de Xoán-Xil López (música), Paula Ballesteros (antropoloxía) e Alba Cid (poesía), e coa partici-

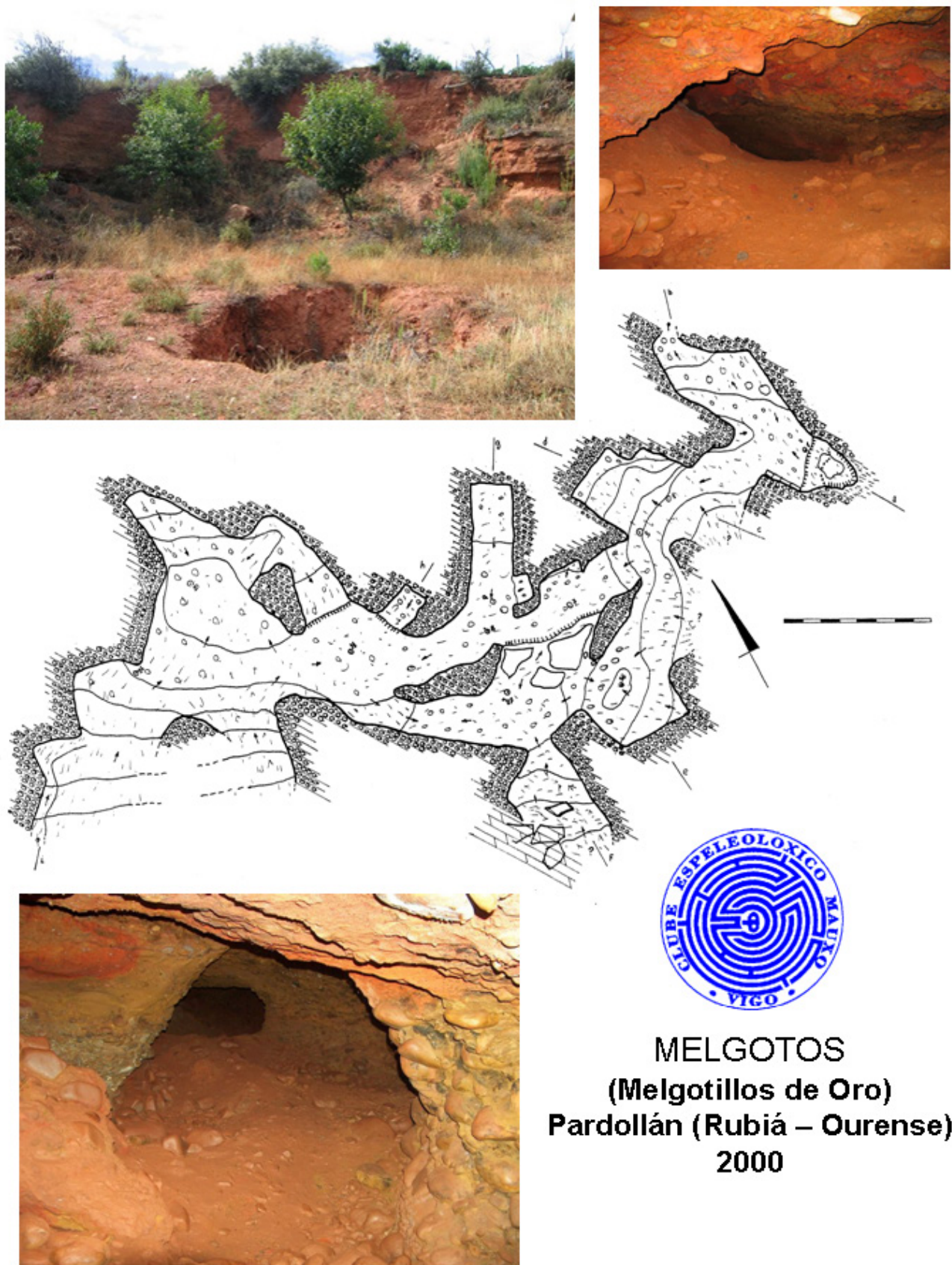

Fig. 8 Melgotos, “Melgotillos de Oro”, mina de ouro romana. Topografía CEM, 2000 e fotografías posteriores do mesmo lugar, estas da autoría da Asociación Cultural San Estevo, de Pardollán.

intensificase a compilación, xa intencionada e intensiva, de documentos escritos e gráficos (fotos, topos, mapas, planos) sobre este tema. Avanzado o labor, acordamos editar novo libro maúxo que reunise a maior parte desta documentación (apenas aquela de interese galego e anterior a 1970)³⁸, e facelo baixo a dirección editorial de Ramon Pinheiro Almuinha (aCentral Folque), e coa coautoría³⁹ de Alba Cid.

Á hora de pechar este artigo, o *Tesouro Espeleolóxico Galego* vén de saír á venda. Por iso nos atrevemos aquí a mencionar este noso último libro e deixar esta pequena recensión:

En Galiza hai dúas realidades superpostas: unha a flor de terra, outra no subsolo. Este libro reúne unha inmensa variedade de fontes documentais para ofrecernos unhas acreditadas memorias das covas de interese galego. Texto e imaxes esenciais que conforman unha enciclopedia das crenzas, mitos e saberes dun mundo subterráneo poboado por fascinantes personaxes; un modo alternativo de nos internar en episodios históricos e grandes lendas da cultura galega, desvelar o contido simbólico do inframundo e avanzar na comprensión dun extraordinario escenario xeolóxico e máxico que acolleu a primeira historia da humanidade.

No *Tesouro Espeleolóxico Galego* catalóganse e contextualízanse medio milleiro de cavidades a través de máis de 1200 referencias histórico-documentais identificadas en centos de fontes hemerográficas e bibliográficas escritas ao longo de case 2000 anos en latín, galego, portugués, castelán, francés ou inglés. Un privilexio real de Ordoño II, do ano 915, é a máis antiga referencia localizada que menciona covas naturais galegas. As artificiais teñen o seu primeiro testemuño nos escritos de Caio Plinio Segundo (s. I, ca. 57-75). Mapas, cartas náuticas, láminas arqueolóxicas, topografías, iluminacións das Cantigas de Santa María, deseños en pregos de cordel, fotografías, gravados ou lenzos de destacados artistas integran as máis de 120 ilustracións orixinais contidas nesta obra de 544 páxinas. Merece un particular realce a información que se nos ofrece das covas galegas que maior interese despertaron ao longo da

historia a reis, clérigos, aventureiros, foraxidos, enxeñeiros de minas, historiadores, xeógrafos ou artistas.

O *Tesouro Espeleolóxico Galego* reúne relevante información de valor xeolóxico, histórico, arqueolóxico, etnográfico, económico, ambientalista; sen que falle a calidade literaria de moitos textos escritos por Castelao, Curros, Cunqueiro, Castroviejo, Fernández Flórez, Fole, Gil Carrasco, Pondal, Pardo Bazán, Rosalía, Torga etc.

Dos actuais 313 concellos, 176 figuran no *Tesouro*. Destacan Mondoñedo, Boqueixón, Laxe, Muxía, Mañón, Rubiá, Quiroga, Becerreá, Castroverde, Cervantes, Viveiro, O Saviñao, Lugo, O Barco de Valdeorras, A Coruña, Santiago de Compostela, Vigo, Tui, Lobeira ou Bueu. Os tres concellos do Val de Miñor tamén contan con algún rexistro.

A obra atende tamén a algunhas cavidades naturais ou artificiais localizadas en territorio estremeiro (Eo-Navia, Bierzo, Minho e Bragança) así como a outras extraterritoriais (en Salamanca, Madrid, Andalucía, Suíza, Francia, Marrocos ou Cuba) consideradas nesta ambiciosa obra polo interese galego de seu -xa derivado de ineludíbeis razóns xeográficas, históricas ou culturais- ou ben por ter sido obxecto de expedicións subterráneas protagonizadas por galegos que visitaron, mesmo por primeira vez, esas cavernas, e así consta por escrito.

Ramon Pinheiro Almuinha, editor, outubro 2022.

Coda

Non queremos rematar sen agradecer a todas as persoas que se alegran con nós destes trinta anos de Clube Espeleolóxico Maúxo. En especial a nosa gratitude ao IEM por, unha vez máis, encomendarnos escribir para esta súa tan benemérita e benquerida revista.

Referencias bibliográficas

- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO & CID, ALBA (2022): *Tesouro Espeleolóxico Galego*. Santiago de Compostela: aCentral Folque. Col. Rupestre Sonoro.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2016): Transcricións 2016 pro Aloia- Serra do Galíneiro”, *Informe Maúxo*, Vigo: CEM para uso interno.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2020): As Covas de Baiona de Fóra, Monte Real e A Palma”. *Revista Estudos Miñoráns* 20: 23-58.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2021): Patrimonio natural e cultural das covas da Trapa, Ribadelouro, Tui. *Castellum Tyde* 7: 23-54.
- COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO & GROBA, XAVIER (1994). Os petroglifos do Maúxo (Vigo e Nigrán). *El Museo de Pontevedra* 48: 129-231.
- COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO, GARCÍA GARCÍA, MIGUEL, GROBA, XAVIER & VAQUEIRO, MARCOS (1997): “Cova da Moura. Caracterización de las cavidades naturales y artificiales del no-karst granítico de la provincia de Pontevedra”. *Actas*

pación de artistas do relevo como son Cristina Domínguez, Pablo Castaño ou, entre outros, Quico Cadaval. Así pois, o Clube apenas é un dos actores implicados neste proxecto interesado en poñer de relevo aqueles lugares rupestres –outeiros, laxes, cotos, abrigos, covas, furnas, puntas, petóns, baixíos etc.–, que teñen asociado un son, unha sonoridade especial. Por non estendernos, coidamos chega con exemplificar a idea desta cultura sonolítica mencionando os topónimos dalgúns lugares que interesan: A Pedra que Fala, O Outeiro das Campanas, O Catapún, A Bombardeira, etc.

38 Por marcar un límite razoábel e coherente. Recóllese a documentación histórica –textos e imaxes– de interese para a espeleoloxía galega que foron recollidos antes do día 12 de setembro de 1969, data na que se crea o denominado “Comité Regional Gallego de Espeleología” e comeza así unha nova etapa que logo dará lugar á fundación da actual FGE, Federación Galega de Espeleoloxía, da que, fica antes dito, forma parte o Clube Espeleolóxico Maúxo.

39 Pola parte do CE Maúxo, no *Tesouro Espeleolóxico* considérense coautores a Miguel García, José M. López Zrus, José Bernardino Costas, Ángel de Prado, Andrea Serodio, Alberto Romero Romer, Tereixa Otero e máis a Eduardo Méndez-Quintas e Xavier Groba (coordinadores).

- del 1er Encontro Nacional de Estudio de Cavidades Artificiales: 83-89. Paterna, Valencia.
- GALINDO ROMERO, PASCUAL (1923): *Tuy en la Baja Edad Media. Siglos XII – XV*. Estudios de Historia Eclesiástica Española: 29-30. Instituto Enrique Florez. Madrid.
- GARCÍA-VÁZQUEZ, ANA, GRADAL D'ANGLADE, AURORA, VAQUEIRO, MARCOS & VIDAL ROMANÍ, J. RAMÓN (2011): “On the relation between cave and brown bears in O Courel sierra (Galicia, NW Spain)”, *Quaternaire*, Hors-série, (4): 59-69.
- GROBA, XAVIER & VAQUEIRO, MARCOS (2004): *A Cova do Pico. En el Interior de la Compostelana Montaña de Cuarzo*. Proxecto: C.E. Maúxo. Concello de Boqueixón.
- MÉNDEZ-QUINTAS, E., VILAR PEDREIRA, X. L., GROBA GONZÁLEZ, X., COSTAS GOBERNA, J. B., GARCÍA GARCÍA, M., LÓPEZ MOSQUERA, J. M., OTERO DACOSTA, T., DE PRADO VÁZQUEZ, ÁNGEL, ROMERO RODRÍGUEZ, A., & SERODIO DOMÍNGUEZ, A. (2020). O xacemento das Covas da Trapa (Monte Aloia, Galicia) como exemplo de continuidade de ocupación durante o Neolítico final e a Idade do Bronce no NW da Península Ibérica. *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 67(133), 15–43. <https://doi.org/10.3989/ceg.2020.133.01>
- ROMERO, ALBERTO [ROMER] (2018): *Aloianos*. Tui: Ed. de autor. Colaboran: Concello de Tui e Clube Espeleolóxico Maúxo. En especial pp. 39-62 e 63-76.
- VAQUEIRO, M. & GROBA, X. (2008): Galicia (Confederación Hidrológica del Norte): Mina do Ulleiriño (Baiona) e Minas de Fortes e do Chuco”, In HERMOSILLA PLÁ, JORGE (dir.), *Las galerías drenantes en España. Análisis y selección de qanat(s)*:119-134. Secretaría General Técnica del Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino. Madrid.
- ### Escolma bibliográfica
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (1994) *Perspectivas de Estudo no Monte Maúxo. Vigo-Nigrán. Proxecto Maúxo*. CEM, informe para Concello e xornais diarios de Vigo.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (1997): Os Sistemas de Cavidades do Folón e Porteliña. Contexto Prehistórico e Relevancia da Zona Espeleolóxica G/PO-1. Maúxo, Vigo-Nigrán. *Castrelos* 9-10: 31-47.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2000): *Melgotos de Pardollán. Melgotillos de Oro. Pardollán, Rubiá (Ourense)*. Vigo: CEM, informe para Asociación Cultural San Estevo de Pardollán. Disponible en: www.santoestevo.com/investigación/melgotos/melgotos/htm.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2003): Algunhas cavidades naturais da Serra do Galíñeiro”. *Revista Estudos Miñoráns* 3: 231-262.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2006): Espeleoloxía: As covas en granito, de Vigo a Tui. *Aloia (Boletín do Parque Natural do Monte Aloia)*: 9: 4. Consellería de Medio Ambiente e Desenvolvemento Sostible. (Editouse tamén versión en castelán). Xunta de Galicia.
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2008): *Alicerces pro declaración e xestión de O Folón como Monumento Natural*. Vigo: CEM [hai versións en castelán e inglés].
- CLUBE ESPELEOLÓXICO MAÚXO (2010): A Cova da Moura no Fonal da Groba, Baiona. Patrimonio inmaterial, xeomorfolóxico e prehistórico nun punto da Serra da Groba. *Revista Estudos Miñoráns* 7/8/9: 35-48.
- COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO & GROBA, XAVIER (1995): La transición hacia la Edad del Bronce en el municipio de Vigo (Galicia). Asentamientos inéditos del Maúxo y su contexto. *Actas del XXIIIº Congreso Nacional de Arqueología*. Vol. I: 97-108.
- COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO (1999): Cavidades naturais e insculturas rupestres no Suroeste galego. *Congreso Internacional da Arte Rupestre Europea*. Concello de Vigo (CD-Rom.)
- COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO, GROBA, XAVIER & MÉNDEZ-QUINTAS, EDUARDO (2007): A industria lítica de Chan de Lagoas (Coruxo) e o Paleolítico Inferior e Medio no concello de Vigo, *Castrelos* 13: 72-83.
- COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO, OTERO DACOSTA, TEREIXA & LÓPEZ MOSQUERA, J.M. (Zrus). (2008): Myth, Legends and Beliefs on Granite Caves, *Cadernos do Laboratorio Xeolóxico de Laxe* 33: 19-34.
- GARCÍA GARCÍA, MIGUEL (2011): Minas de auga e outras cavidades artificiais relacionadas coa auga. *Furada nº especial (Congreso Galego de Espeleoloxía)*: 152-161. Federación Galega de Espeleoloxía. O Barco de Valdeorras,
- GOMES COSTAS, CARLOS & GROBA, XAVIER [coordinadores] (2018): *Toponimia de Chandebrito*. Proxecto da Asociación Veciñal e Cultural ‘Chandebrito 1807’ e do CE Maúxo. Vigo: Data Gestión Cultural, Colección Maugio Data nº 1.
- GRANDAL, AURORA, VIDAL ROMANÍ, JUAN RAMÓN & VAQUEIRO, MARCOS & MÉNDEZ-QUINTAS, EDUARDO (2007): O Rebolal: a new cave in Galicia (NW Spain) with recent cave bear remains: Preliminary report, Proceedings 12th International Cave Bear Symposium, Thessaloniki, Aridea, Almopia Speleopark, Macedonia, Greece 2006, *Scientific Annals, School of Geology Aristotle University of Thessaloniki*, Special volume 98: 173-177.
- GROBA, XAVIER & MÉNDEZ-QUINTAS, EDUARDO (2008): Human occupations during recent prehistory in the granite caves of the western coast of Galicia. *Cadernos do Laboratorio Xeolóxico de Laxe* 33:115-126.
- GROBA, XAVIER & VAQUEIRO, MARCOS & VIDAL ROMANÍ, JUAN RAMÓN (2007): The Granite Structural System of “O Folón”, Coruxo-Vigo (Galicia, Spain). POSTER da *International Conference on Granite Caves*. CEM e IUX para UIS Vigo.
- GROBA, XAVIER (2011). Relevancia prehistórica nas covas graníticas do Val Miñor (Nigrán e Gondomar, Pontevedra). *Furada nº especial (Congreso Galego de Espeleoloxía)*: 162-171. Federación Galega de Espeleoloxía. O Barco de Valdeorras,
- MÉNDEZ-QUINTAS, EDUARDO & COSTAS GOBERNA, JOSÉ BERNARDINO (2003). Novos datos sobre o Paleolítico Inferior no Val Miñor: O Xacemento da Laghoa dos Bromús-Os Arruídos (Vincios, Gondomar). *Revista de Estudos Miñoráns* 3: 23-34.
- MÉNDEZ-QUINTAS, EDUARDO (2006 [2011]): Contextualización das ocupacións Prehistóricas nas cavidades de O Folón (Coruxo, Vigo). *Furada nº especial (I Congreso Galego de Espeleoloxía)*: 97-106. Federación Galega de Espeleoloxía. O Barco de Valdeorras.
- MÉNDEZ-QUINTAS, EDUARDO (2008): Os feitos nas investigacións arqueolóxicas de Álvarez Blázquez. *Boletín da Real Academia Galega* 369: 167-188.

- MOREIRA ALONSO, ADRIÁN, JAVIER ARBEA, DAVID CABANILLAS ROLDÁN, PURIFICACIÓN GAMARRA HIDALGO, JOSÉ DOMINGO GILGADO HORMACHEA, RAIMUNDO OUTERELO DOMÍNGUEZ, CARLOS ENRIQUE PRIETO SIERRA, JORGE ÁNGEL RAMOS ABUÍN, CARLES RIBERA ALMERJE, CARMEN ZAMORA MUÑOZ & ADOLFO CORDERO RIVERA (2020) La fauna de las cuevas de O Folón (Coruxo, Pontevedra, España) In MELIC, ANTONIO (coord.) *Homenaje al Dr. Rodríguez de la Fuente. Monografías Tercer Milenio* (10): 283-300. Sociedad Entomológica Aragonesa.
- OTERO DACOSTA, TEREIXA (2011). Cultura Inmaterial e Covas Graníticas no Val Miñor. *Furada* nº especial (I Congreso Galego de Espeleoloxía): 107-118. Federación Galega de Espeleoloxía. O Barco de Valdeorras.
- URBAN, JAN & PAVUZA, RUDOLF (2012): 12th International Symposium on Pseudokarst, 11-14.09.2012..". Pseudokarst Commission-International Union Speleology. *Newsletter / Nachrichtenbrief* 23: 18-25. Tui.
- VAQUEIRO RODRÍGUEZ, MARCOS, R. COSTAS, R. SUÁREZ & B. BARRERO (2008). Mapping and modelling of granite cavities: problems in the representation of forms and work scale. *Cadernos do Laboratorio Xeolóxico de Laxe* 33: 139-154.
- VAQUEIRO, M. & VIDAL, JR. [eds.] (2007a): *Programme and Filed Trip Guides. International Conference On Granitic Caves*. A Coruña: UIS & IUX da Universidade A Coruña & Clube Espeleolóxico Maúxo.
- VAQUEIRO, M. & VIDAL, JR. [eds.] (2007b): *Conference Abstract. International Conference on Granitic Caves*. A Coruña: UIS & IUX da Universidade A Coruña & Clube Espeleolóxico Maúxo.
- VAQUEIRO, M. & VIDAL, JR. [eds.] (2012a): *Programme and Filed Trip Guides. 12th International Symposium on Pseudokarst, How old pseudokarst? Dating caves and forms*, September 11-14, 2012, Tui, Galicia (Spain): UIS & IUX da Universidade A Coruña & Clube Espeleolóxico Maúxo.
- VAQUEIRO, M. & VIDAL, JR. [eds.] (2012b), *Programme and Abstracts. 12th International Symposium on Pseudokarst, How old pseudokarst? Dating caves and forms*, September 11-14, 2012, Tui, Galicia (Spain). UIS & IUX da Universidade A Coruña & Clube Espeleolóxico Maúxo.
- VAQUEIRO, MARCOS (2003). Caracterización de cavidades de bloques graníticos y cuevas estructurales de Vigo-Tui, (Galicia, España). Análisis morfoestructural del sistema de O Folón. *Cadernos do Laboratorio Xeolóxico de Laxe* 28: 231-262.
- VAQUEIRO, MARCOS (2006): Rebuilding Paleoflows and Structures in the Granitical System Cave of "O Folón", *Cadernos do Laboratorio Xeolóxico de Laxe* 31: 87-104.
- VAQUEIRO, MARCOS (2011). Estalagmitas de Raíces no Pseudocarts, *Furada* nº especial (I Congreso Galego de Espeleoloxía): 199-206. Federación Galega de Espeleoloxía. O Barco de Valdeorras.
- VAQUEIRO, MARCOS, COSTAS, JOSÉ BERNADINO & GROBA, XAVIER & GARCÍA, MIGUEL & GARCÍA, EVA & RODRÍGUEZ, FRANCISCO & ALONSO, FRANCISCO & PÉREZ, AMELIA & MÍGUEZ, ANA I. & VÁZQUEZ, DAVID & SUEIRO, JESÚS & GARCÍA, CARLOS E. (1999): The Hercinical Granitical Caves on the Mountain Maúxo And its Surroundings (Province of Pontevedra, Galicia-Spain). An introduction to the form concretions phenomena and the Prehistoric troglodyte human activities in the area. *Proceedings of international Working Meeting Caves in Sandstone and Granite*. Department of Hydrology, University Bayreuth, Sept. 1998. Ed. Mitteilungsheft der Höhlenforschungsgruppe Blaustein 15 (1): 1-22. Dezember 1999.
- VAQUEIRO, MARCOS. & GROBA, X. & RODRÍGUEZ, AFONSO (2004): *O Folón (Coruxo) e as outras covas do sur de Vigo*. Vigo: Asociación Veciñal de Coruxo. Coord. CE Maúxo.
- VIDAL, JR & VAQUEIRO, M. (2007): Types of granite cavities and associated spelothems: genesis and evolution, *Nature Conservation*, 63(6): 41-46, Ed. Institute of Nature Conservation, Polish Academy os Sciences, Krakovia.
- VV. AA. (1997): *Historia de Chandebrito*. Coordina: Clube Espeleolóxico Maúxo. Nigrán: Comunidade de Montes Veciñais en Man Común de Chandebrito e Concello de Nigrán.
- VV. AA. (2005a): A Ruína de Priegue, Camos e Chandebrito. *Boletín Especial Informativo editado polo C.E. Maúxo*. Clube Espeleolóxico Maúxo. Vigo.
- VV. AA. (2005b): *As Covas de Vincios*. Coordina: Clube Espeleolóxico Maúxo. Comunidade de Montes Veciñais en Man Común de Vincios. Gondomar.